Περιεχόμενα

Εισαγωγή 11

1. Η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) 15
   1. Προσοχολική εκπαίδευση και ΔΕΠ-Υ.....15
   2. Ιστορική επισκόπηση της ΔΕΠ-Υ 19
   3. Σύγχρονοι ορισμοί της ΔΕΠ-Υ 21
      3.1. Διάγνωση και ταξινόμηση της ΔΕΠ-Υ σύμφωνα με τα διαγνωστικά κριτήρια της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (ICD-10) 23
      3.2. Διάγνωση και ταξινόμηση της ΔΕΠ-Υ σύμφωνα με τα διαγνωστικά κριτήρια της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας (DSM-IV) 25
   4. Επιδημιολογικά στοιχεία 28
   5. Οι διαφορές φύλου και η φύση της ΔΕΠ-Υ 31
   6. Η συννοσηρότητα της ΔΕΠ-Υ: ορισμός και συνέπειες 34
   7. Κύρια συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ 37
      7.1. Έλλειψη προσοχής/απροσεξία 37
      7.2. Παρορμητισμός/αδυναμία ελέγχου των παρορμήσεων 39
      7.3. Υπερκινητικότητα 41
   8. Οι απαιτήσεις του περιβάλλοντος ως ενισχυτικός παράγοντας στην εκδήλωση συμπτωμάτων ΔΕΠ-Υ 42
   9. Αιτιολογικοί παράγοντες 44

2. Προσχολική ηλικία και ΔΕΠ-Υ 47
   1. Η ΔΕΠ-Υ στην προσχολική ηλικία και δυνατότητες αξιολόγησης.....47
   2. Προσδιορισμός των τύπων ΔΕΠ-Υ σε παιδιά προσχολικής ηλικίας 50
   3. Η σταθερότητα των προβλημάτων συμπεριφοράς στην προσχολική ηλικία και η συνέχειά τους μέχρι την εφηβεία 52
   4. Η επίδραση των συμπτωμάτων στη σχολική επίδοση 57

3. Η σχέση της ΔΕΠ-Υ με τη σχολική ετοιμότητα και τη γλώσσα 63
   1. ΔΕΠ-Υ και προβλήματα μάθησης 63
      1.1. Οι αναγνωστικές δυσκολίες ως αιτίες των προβλημάτων συμπεριφοράς 63

1.2. Τα προβλήματα συμπεριφοράς ως αιτίες των αναγνωστικών δυσκολιών....66
1.3. Κοινοί αιτιολογικοί παράγοντες των προβλημάτων συμπεριφοράς και των αναγνωστικών δυσκολιών 68
1.4. Αμφίδρομες επιδράσεις μεταξύ των προβλημάτων συμπεριφοράς συμπεριφοράς και των αναγνωστικών δυσκολιών 70

4. Η συμπεριφορική και η νοητική διαφοροποίηση της ΔΕΠ-Υ και η επίδρασή τους στη μάθηση 73
1. Κλίμακες αξιολόγησης της συμπεριφοράς 73
2. Αξιολόγηση στο σχολείο....74
3. Αξιολόγηση στο σπίτι 76
4. Νοητική λειτουργία των παιδιών με ΔΕΠ-Υ 78
5. Αξιολόγηση της νοημοσύνης με την κλίμακα WISC-III 79
5.1. Η επίδοση των παιδιών με ΔΕΠ-Υ στο WISC-III 84
6. Η νευροψυχολογία της ΔΕΠ-Υ και των τύπων της 85
7. Νευροψυχολογική αξιολόγηση μέσω νοητικής επίδοσης 88
8. Ηλεκτροφυσιολογικές τεχνικές αξιολόγησης 89

5. Πρώιμη παρέμβαση 93
1. Γενικά για την πρώιμη παρέμβαση 93
2. Πρώιμη παρέμβαση και ΔΕΠ-Υ 96
3. Εκπαιδευτική παρέμβαση 98
3.1. Γενικά στοιχεία 98
3.2. Στρατηγικές αντιμετώπισης παιδιών με υπερκινητική συμπεριφορά στο νηπιαγωγείο 99
3.3. Οργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος 100
3.4. Γενικές εκπαιδευτικές αρχές στη διαχείριση της συμπεριφοράς παιδιών με στοιχεία ΔΕΠ-Υ 103

6. Πρακτικές εφαρμογές στη σχολική αίθουσα για την αντιμετώπιση παιδιών με στοιχεία ΔΕΠ-Υ 117
1. Η μέτρηση της επιθυμητής συμπεριφοράς 117
2. Προτάσεις για τη μέτρηση της επιθυμητής συμπεριφοράς 117

Επίλογος: Μελλοντικές κατευθύνσεις στη μελέτη της ΔΕΠ-Υ 133

Βιβλιογραφία 137

Ευρετήριο ονομάτων, όρων και θεμάτων 153

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες η *Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ)* [Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)] βρέθηκε στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος της ιατρικής, της ψυχολογίας και της εκπαίδευσης. Η επιστημονική έρευνα επικεντρώθηκε σε μια πληθώρα απόψεων και θέσεων σχετικά με την επιδημιολογία, την αιτιολογία, τις μεθόδους διάγνωσης και τους τρόπους θεραπευτικής αντιμετώπισης της συγκεκριμένης διαταραχής. Το έντονο επιστημονικό ενδιαφέρον δικαιολογείται αφενός από το γεγονός ότι η ΔΕΠ-Υ εμφανίζεται σε σημαντικό ποσοστό (3% έως 5%) του παιδικού πληθυσμού και αφετέρου από τον αριθμό, την ποιότητα και τη διάρκεια των συμπτωμάτων, που επηρεάζουν και κατά κανόνα καθορίζουν την ενήλικη ζωή του ατόμου.

Ευρήματα μελετών υποδεικνύουν ότι τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ είναι περισσότερο πιθανό να αναπτύξουν κοινωνικές, συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαταραχές καθώς και προβλήματα επίδοσης και κοινωνικής προσαρμογής/ένταξης συγκριτικά με τα παιδιά χωρίς ΔΕΠ-Υ.

Τα βασικά συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ είναι η απροσεξία, η υπερκινητικότητα και η παρορμητικότητα ή η αδυναμία ελέγχου των παρορμήσεων. Αυτά συνδέονται ποικιλοτρόπως με τις πρώτες δεξιότητες της βασικής εκπαίδευσης και της ευρύτερης σχολικής επίδοσης. Ειδικότερα συνδέονται με πλήθος δυσκολιών και προβλημάτων σε σχέση με τη γλώσσα, την αυτορρύθμιση του συναισθή-

ματος, τη συμπεριφορά και την κοινωνικοποίηση. Έχει επισημανθεί ότι με την είσοδο των παιδιών στο δημοτικό σχολείο οι παράγοντες που επηρεάζουν την κατάκτηση της αναγνωστικής δεξιότητας είναι η προσοχή, τα προβλήματα συμπεριφοράς, η γλωσσική ανάπτυξη και η γενικότερη γνωστική ανάπτυξη, με την έμφαση ωστόσο να δίνεται στην προσοχή έναντι των άλλων παραγόντων (Horn & Packard, 1985).

Κάποιοι ερευνητές εστίασαν το ενδιαφέρον τους στη συμπεριφορά των παιδιών προσχολικής ηλικίας, την οποία συνδέουν με τη σχολική επιτυχία ή αποτυχία κυρίως στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού, οι οποίες θεωρούνται καθοριστικές για τη μετέπειτα πορεία των παιδιών. Υποστηρίζουν ότι η χαμηλή αναγνωστική επίδοση στην Α' αλλά περισσότερο στη Β' τάξη συνδέεται κατ' εξοχήν με τα προβλήματα προσοχής (Vaughan, Hogan, Kouzekanani, & Shapiro, 1990).

Στους παραπάνω παράγοντες προστίθενται αργότερα η ρύθμιση του αυτοελέγχου, η δυνατότητα συνεργασίας του παιδιού και οι παρατηρήσεις των δασκάλων, οι οποίοι συχνά εντοπίζουν τις δυσκολίες στην περιορισμένη οπτική μνήμη και γλωσσική έκφραση (Agostin & Bain, 1997). Ένα πρόσθετο δεδομένο, το οποίο επίσης προέκυψε, είναι ότι η υπερκινητικότητα από μόνη της δεν αποτελεί παράγοντα κινδύνου, ούτε συνδέεται άμεσα με την κατάκτηση της ανάγνωσης και των μαθηματικών.

Με αφετηρία τη θέση ότι η πρόληψη είναι προτιμότερη από τη θεραπεία, στο βιβλίο αυτό γίνεται μια προσπάθεια να αξιολογηθεί η ΔΕΠ-Υ στην προσχολική ηλικία. Ειδικότερα εξετάζονται η σταθερότητα εμφάνισης των συμπτωμάτων της διαταραχής κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής πορείας του παιδιού, καθώς και η επίδραση που ασκούν αυτά τα συμπτώματα στη μετέπειτα σχολική επίδοση. Δίνεται επίσης έμφαση στην περιγραφή της φύσης της διαταραχής από την αρχή της εμφάνισής της και στη σύνδεσή της με την ακαδημαϊκή επίδοση και την επίδραση στην ενήλικη ζωή.

Το βιβλίο διαιρείται νοητά σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος ασχολείται γενικά με την υπερκινητικότητα, ενώ το δεύτερο είναι αφιερωμένο ουσιαστικά στην πρώιμη εκπαιδευτική παρέμβαση.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια γενική σύνδεση της προσχολικής ηλικίας με την υπερκινητικότητα. Παρουσιάζονται η ιστο-

ρική εξέλιξη και η ορολογία της υπερκινητικότητας, ορισμένα επιδημιολογικά στοιχεία, τα κύρια συμπτώματα και οι αιτιολογικοί παράγοντες της διαταραχής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρονται αναλυτικά τα συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ στην προσχολική ηλικία, οι δυνατότητες αξιολόγησης, οι τύποι της διαταραχής, η επίδραση που ασκούν τα συμπτώματα της υπερκινητικότητας στη μετέπειτα εξέλιξη και ανάπτυξη του παιδιού καθώς και η επίδραση στην ακαδημαϊκή ζωή του.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται η σύνδεση της υπερκινητικότητας με τη σχολική ετοιμότητα, τη γλώσσα και τα προβλήματα μάθησης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο καταγράφονται οι υπάρχουσες γνώσεις σχετικά με τη ΔΕΠ-Υ σε τρεις βασικούς άξονες: συμπεριφορικό, νοητικό και νευροψυχολογικό. Ανάλογα με τη συμπτωματολογία, διακρίνονται οι συμπεριφορικοί τύποι της διαταραχής, προσδιορίζεται η νοητική ανάπτυξη των παιδιών με ΔΕΠ-Υ μέσα από διακριτά νοητικά προφίλ, ενώ η ηλεκτροφυσιολογική διερεύνηση αποκαλύπτει νευροφυσιολογικές δυσλειτουργίες.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, το οποίο περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, γίνεται εκτενής αναφορά στην πρώιμη εκπαιδευτική παρέμβαση. Περιγράφονται αναλυτικές στρατηγικές που μπορούν να εφαρμοστούν σε ένα οργανωμένο μαθησιακά περιβάλλον (πέμπτο κεφάλαιο), και κατατίθενται συγκεκριμένες προτάσεις και λύσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν στο νηπιαγωγείο και στις πρώτες τάξεις του δημοτικού (έκτο κεφάλαιο).

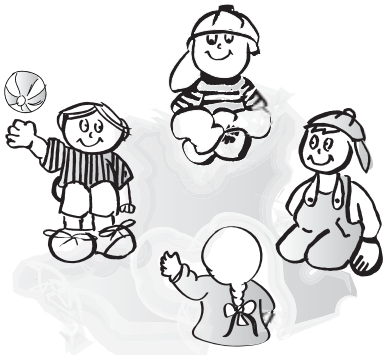
Η πρώιμη εκπαιδευτική παρέμβαση στα παιδιά με ΔΕΠ-Υ μπορεί να αποτρέψει την ανάπτυξη σοβαρότερων αποδιοργανωτικών προβλημάτων συμπεριφοράς κατά την παιδική ηλικία και αργότερα κατά την εφηβεία, και να προλάβει την εκδήλωση εφηβικών και ενήλικων εγκληματικών συμπεριφορών (Satterfield & Schell, 1997).

Αρχή 1
Αναγνώριση και διοχέτευση της κινητικής ενέργειας

Χρόνος εφαρμογής: Καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος.

Αριθμός παιδιών: Ατομική εφαρμογή.

Αναλυτική διαδικασία: Για όσο διάστημα εφαρμόζεται το πρόγραμμα δίνουμε στο παιδί πολλές ευκαιρίες για εκτόνωση της κινητικότητάς του. Ακολουθούμε αυτή την αρχή ακόμη και κατά τη διάρκεια προγραμματισμένων διαθεματικών δραστηριοτήτων ή σε δραστηριότητες στις οποίες ο εκπαιδευτικός αναμένει από το παιδί να κάθεται στη θέση του και να ολοκληρώσει την εργασία που του ανατέθηκε ή επέλεξε το ίδιο να κάνει. Κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων καθοδηγούμε με διακριτικό τρόπο το παιδί έτσι ώστε να βρίσκεται πολύ συχνά στην ομάδα των δραστηριοτήτων που ενέχουν κίνηση (π.χ. να τακτοποιεί τις καρέκλες, να ποτίζει τα φυτά κ.λπ. Αλλά και στις προγραμματισμένες διαθεματικές δραστηριότητες μπορούμε να δώσουμε στο παιδί την ευκαιρία να διοχετεύσει την κινητική του ενέργεια (π.χ. μπορεί να μοιράσει χαρτιά ή άλλα υλικά στα παιδιά, να σηκωθεί να φέρει κάτι που χρειαζόμαστε, να καθαρίσει ή να τακτοποιήσει κ.λπ.). Του επιτρέπουμε ακόμη και να παραμείνει όρθιο, ξαπλωμένο ή στο ένα πόδι σε δραστηριότητες οι οποίες απαιτούν από τα άλλα παιδιά να μείνουν σε μια συγκεκριμένη θέση.

Αρχή 2
Επικοινωνία με μη λεκτικούς κώδικες

Χρόνος εφαρμογής: Κατά τη διάρκεια διαθεματικών δραστηριοτήτων γλώσσας και μαθηματικών ή σε οποιαδήποτε δραστηριότητα έχει επιλέξει ο εκπαιδευτικός και έχει συμφωνήσει με τα παιδιά.

Αριθμός παιδιών: Εφαρμογή στην ομάδα ή σε ολόκληρο το τμήμα.

Αναλυτική διαδικασία: Χρησιμοποιούμε κάποιους κώδικες τους οποίους έχουμε επιλέξει και συμφωνήσει με όλα τα παιδιά. Οι οπτικοί κώδικες επικοινωνίας επιλέγονται ανάλογα τη συμπεριφορά που επιθυμούμε να τροποποιήσουμε, καθώς και ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των παιδιών και τις δικές μας ανάγκες. Στη συνέχεια τους παρουσιάζουμε στα παιδιά διαφοροποιώντας τη χρήση τους με βάση την εκάστοτε περίσταση. Για παράδειγμα, πάνω σε ένα χαρτόνι έχουμε γράψει ένα μήνυμα του τύπου: «1, 2, 3 ΠΑΜΕ!» για να δείξουμε ότι ξεκινάμε τη δραστηριότητα ή την εργασία μας. Όταν θέλουμε να δηλώσουμε ότι ο χρόνος της δραστηριότητας ή της εργασίας τελείωσε, δείχνουμε ένα χαρτόνι πάνω στο οποίο είναι σχεδιασμένο το σύμβολο «ΣΤΟΠ».

Μπορούμε επίσης να έχουμε ένα χαρτόνι πάνω στο οποίο απεικονίζονται ένα στόμα και ένα δάχτυλο, που συμβολίζουν τη σιωπή και δείχνουν στα παιδιά ότι εκείνη τη στιγμή δεν πρέπει να μιλούν. Κάθε εκπαιδευτικός μπορεί να επινοήσει και ο ίδιος πολλούς άλλους μη λεκτικούς κώδικες.